

УДК 811.161.2'282.2

ББК 81.411.1-71-3

Ципердюк Оксана (Івано-Франківськ)

ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕЛІГІЙНОЇ ЛЕКСИКИ В НОВЕЛАХ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА

У статті простежено особливості вживання релігійної лексики в новелістиці В. Стефаніка. Досліджено функціонально-стилістичне навантаження різних груп номенів, пов'язаних із сакральною християнською сферою, в аналізованих художніх текстах, зокрема в заголовках новел.

Ключові слова: *релігійна лексика, новела, Василь Стефанік, християнський світогляд.*

Художня проза кінця XIX – початку XX століття „вибудувала нерукотворний словесний пам'ятник духовному світові українців” [13, 494]. В українській душі одне з чільних місць посідає християнський світогляд і світовідчуття, що знайшло своє відображення в художньому мовленні цього періоду загалом і творчості Василя Стефаніка зокрема.

Влучно особливості стилю цього покоління письменників характеризує літературознавець В. Іванишин: „Стефанік разом зі своїми побратимами М. Коцюбинським, Лесею Українкою, Ольгою Кобилянською та іншими творив новий період в історії українського письменства, головною прикметою якого було максимальне заглиблення у внутрішній духовний світ людини” [4, 216]. Науковець застерігає від спрощеного потрактування В. Стефаніка як „натуралістичного побутописця” й стає на бік І. Франка, який справедливо писав: „...Та й хіба ж Стефанік малює саму нужду селянську? Хіба сільський багач Курочка нуждар? Хіба сім'я Басарабів – сім'я нуждарів? Хіба в „Камінному хресті” нуждарі вибираються за море? Хіба в „Сконі” конас нуждар? Ні, ті трагедії й драми, які малює Стефанік, мають небагато спільного з економічною нуждою, се трагедії душі, конфлікти та драми, що можуть *mutalis mutandis* (з певними змінами) повторитися в душі кожного чоловіка, і, власне, в

тім лежить їх велика сугестивна сила, їх потрясаючий вплив на душу читача” [4, 217].

Заглиблення в людську душу з її внутрішніми суперечностями, порушення вічних й універсальних питань людського буття, зокрема морально-етичних, робить творчість В. Стефаніка близькою сучасному українському читачеві та визначає її актуальність у світовому контексті загалом. Разом з тим Стефанік – письменник виразно національний. Його героями є покутські селяни, які сповідують одвічні цінності українського народу і яким властива глибока віра. „Твори новеліста засвідчують природність, цілісність релігійних уявлень його персонажів про світ, про найважливіші моральні категорії людського існування. Вони переконані, що постійно перебувають під Божим наглядом і саме цим зумовлена їх поведінка” [7].

Мета нашої статті – на матеріалі новел В. Стефаніка дослідити особливості вживання в художніх текстах релігійних номінацій як „мовних знаків християнського світогляду” [13, 494].

Актуальність нашого дослідження випливає з потреб сьогодення, „коли українська громадськість в пошуках аксіологічних орієнтирів звертається до духовних начал християнства” [7]. В українському літературознавстві вже були спроби розглядати особистість В. Стефаніка та його творчість у світлі християнського віровчення, закономірно в цьому контексті згадувалися й окремі релігійні поняття (детальніше див.: [7; 22]).

Проблем функціонування релігійної лексики в новелах В. Стефаніка мовознавці, наскільки нам відомо, торкаються лише принагідно, розглядаючи відображення релігійного світогляду українців у художній прозі кінця XIX – початку XX століття (М. Крупа) [13], аналізуючи фразеологізми у творах новеліста (Я. Баран) [1], простежуючи роль словотвірних засобів у художньому тексті (О. Грещук) [4, 113-114], вивчаючи функції дієслова в семантико-граматичній архітектоніці Стефанікових новел (З. Каспришин, М. Лесюк) [4, 122], досліджуючи концепт „душа”, зокрема його вербалізацію в українській літературі кінця XIX – початку XX століття (М. В. Скаб) [16]. В українській

лінгвостилістиці є вже достатньо праць, які розглядають проблему взаємодії релігійного та художнього стилів (сакральної та художньої мови) на матеріалі поетичних і прозових текстів (див. зокрема: [2; 3; 5; 8; 9; 10; 11; 12; 14; 15; 17; 19; 20]). Відсутність окремої розвідки, присвяченої аналізу релігійних назв у новелістиці В. Стефаніка, зумовлює новизну нашого дослідження.

Завдання статті – простежити функціонально-стилістичне навантаження релігійних лексем у новелах В. Стефаніка, виявити чинники, які зумовлюють уживання релігійної лексики в аналізованих художніх текстах.

Сакральні номінації в малій прозі В. Стефаніка не є випадковими, оскільки вони вживаються майже в усіх текстах аналізованої збірки „Кленові листки” [18], за винятком новели „Лан”. Нашу думку підтверджують і слова І. Франка, який вважав, що „Стефанік – абсолютний пан форми”, „ніде не скаже зайвого слова” [21, 272].

Передовсім упадають у вічі релігійні назви в заголовках творів: „Гріх”, „Ангел”, „Камінний хрест”, „Побожна”. Такі лексеми виступають першими сигналами, що концентровано передають тему твору та нерідко проливають світло на його ідейне наповнення. Тому заголовок не мислиться поза контекстом, він тісно пов’язаний з усім текстом, у якому відбувається розвиток, подальша деталізація задекларованої в назві твору теми.

Так, у новелі „Гріх” („Думає собі Касіяниха...”) розповідається про душевні муки жінки, яка за час відсутності чоловіка зрадила його й народила байстрюка, тобто вчинила гріх, порушивши релігійно-моральні норми. У творі через сприймання самої головної героїні (Касіянихи) за допомогою внутрішнього монологу передано, як учинений один гріх тягне за собою інші та якою душевною драмою стає для релігійної жінки переступ Божих заповідей.

Уже в першому абзаці новели (головно через біблійні асоціації з первородним гріхом, які породжує порівняння губ дитини з пажерливим змієм) автор наштовхує нас на думку про першопричини скоєного гріха: *Думає собі Касіяниха, що то буде. Чоловік вчора вернув з фронту, напився води і спить. Чути від нього сажу із колійового вугля. На горні блимає каганчик. Коло неї з*

одного боку раз по раз розкривається величенька дівчинка шлюбна, з-перед війни. А московський байстрюк раз по раз шукає грудей. На стіні відбивається її кругла груди, як гора, а губи байстрючка виглядають на стіні, як **пажерливий змій**. Думає вона собі, що цей хлопець, як опир, витягнув в себе всю її жіночу честь і ще всю мою кров витягне [18, 187]. Основна причина, яка штовхає головну героїню на гріховний учинок, – це зло, що панує у світі, зокрема війна (**пажерливий змій**), яка на тривалий час забирає в молодій жінки чоловіка. Цю першопричину добре розуміє чоловік, який „вернув з фронту” і бачив, зрозуміло, ще й не такі гріхи. Тому він, усвідомлюючи щире каяття та страждання дружини, вибачає їй, приймає чужу дитину, про це свідчать його слова: – *Та й цю вигодуємо* [18, 190]. Касіяниха, на жаль, не вірить у прощення чоловіка, як і в Боже милосердя. І ця безнадія породжує нові гріхи, розгортається ціла драма гріхопадіння головної героїні.

У тексті новели релігійна номінація *гріх*, яка винесена в заголовок і має тематичне навантаження, знаходить своє лексико-семантичне розгортання та конкретизацію. Лексема *гріх* передовсім номінує одне з основних релігійних понять й уживається в загальному значенні „порушення релігійно-моральних догм, настанов, яке стоїть на заваді спасінню людини в потойбічному світі”. Таке християнське розуміння гріха зумовлює й прагнення головної героїні спокутати його, що підтверджують слова Касіянихи до самої себе: „*Так, суко, будеш покутувати гріх!*” [18, 187]. Художній текст дозволяє нам конкретизувати значення лексеми *гріх*: гріх – це насамперед позашлюбні стосунки з чужим чоловіком і народження байстрюка; гріх – це богохульство, звинувачення й прокльони на адресу Бога (*Мій Боже, чого ти мене так тяжко скарав, що-сь відібрав мені розум, як він дивився в мої гарні очі і моїми косами напихав свої пазухи у шинелю. Ти, Боже, винен, бо ти відобрав мені розум. Моргаси на мене ясними зіздами й смієси. Будь такий проклятий, як я* [18, 187]); гріх – це страшні думки про вбивство свого нешлюбного сина як уособлення гріха, які приходять у стані відчаю і борються з материнським почуттям любові (*Вона вхопила дитину, притиснула до себе та приповідала: –*

Хто би мені дав таку міць, щоби я тепер вийшла надвір, щоби-м нагострила ніж та застромила йому в саме серце. Ой Боже, даєш принуку до гріха, але не даєш сили змити гріх. Не вб'ю, тебе, небоже, хоча чую в собі мус, моє серце трясеться, як павутина на вітрі, ох, коби я могла виймати своє серце і запхати тобі його в горло, щоби ти вмирав з двома серцями, а я без одного [18, 187, 190]; Вона притулила до себе хлопця залізними руками, думала, що бахне сокирою, і воліла, щоби вперед сама загинула, аби не дивитися на судороги маленьких ручок [18, 190]).

В. Стефаник у новелі „Гріх” (як і в багатьох інших творах), розкриваючи сутність гріха – одного з ключових понять релігійної свідомості, розуміючи його першопричини, показуючи непростий шлях, який проходить кожен грішник на шляху очищення, виявляє глибоке розуміння християнського віровчення. Автор дає відповідь на ключове питання, як витягнути людей із тенет гріха, як знайти в собі сили піднятися після гріхопадіння. Такою силою є любов, яка сильніша за гріх: – *І я лиш тому не скочила в Дунай, бо мій байстрюк шовковими очима сміявся до мене [18, 187].* Гріхопадіння стає драмою для Касіянихи тому, що вона не вірить у прощення, не сподівається на Божу милість (тому й звинувачує Бога, що допустив гріх). Уособленням Божого милосердя виступає чоловік, який вибачає дружині й приймає чужу дитину. Навіть рідні, сусіди, які спочатку засуджували й навіть зневажали грішницю (– *То моя мама стояла два дні коло одвірка, смутна й скривджена на своїй честі, а мої сестри сльозами прали пелінки байстрюкові. А батько не входив тижнями до хати, лиш надворі їв свій сухий кавалок хліба. Піп у церкві прокляв мене, люди минали мене. Такого тягару скала на собі не здержала би [18, 187]), урешті змогли вибачити (*Вона йшла вулицею з дитиною. За нею мати, і батько, і сестри, і сусіди, всі кричали: – Не йди, не йди [18, 190]).* Касіяниха не може вибачити собі, тому залишає родину і йде з нешлюбною дитиною з села.*

Тільки насамкінець новели бачимо проблиск надії: *Але вона майже бігла, і як вийшла на гору і зобачила стовпи високих гір і ясні ріки, то глибоко відітхнула, дала грудь синові і шептала: – Гріху, мій гріху! Я тебе відпокутую, і*

ти в мене виростеш великий, мій сину [18, 190]. Лексема *гріх* в останньому контексті вживається в кличному відмінку, що якоюсь мірою свідчить про персоніфікацію цього поняття. На перший погляд, може навіть видаватися, що номен *гріх* має конкретне значення і жінка так звертається до сина. Проте ми все-таки схильні вважати, що головна героїня вже не ототожнює гріх як порушення релігійно-моральних норм і дитину як його наслідок, що надія й любов перемагають.

Отже, лексема *гріх*, яка є заголовком новели, виконує роль ключового слова, хоча в тексті твору вживається не так нечасто. Разом з іншими мовними засобами, у тому числі й релігійними номінаціями (*Бог, церква, піп, змії*), дозволяє розкрити ідейно-тематичний задум автора. Наскрізне уживання релігійного номена *гріх* спочатку в назві твору, далі всередині тексту (у тому числі в стійких зворотах) і в останньому реченні новели, попри ідейно-тематичне навантаження, виконує ще й текстотвірну функцію, є одним із засобів єдності художнього тексту.

У більшості новел В. Стефаника релігійна лексика не винесена в назву твору, але широко вживається в тексті й має виразне функціональне навантаження. Зазвичай номінації, пов'язані із сакральною сферою, уживаються в аналізованих текстах у прямому, релігійному, значенні, і мають позитивне забарвлення. Вони є мовними знаками християнського світобачення героїв, виявом їх глибокої віри в Бога.

До найчастотніших належить лексема *Бог*, що є власною назвою надприродної істоти в християнстві. У новелах переважно збережено сакральний християнський зміст цього оніма: Він називає Творця, який створив світ і керує ним та вчинками людей. Із таким значенням зрідка уживаються номінації *Господь, Господь Бог, Пан Бог*.

Те, що герої новел визнають Бога (адресуючи йому свої прохання або навіть сперечаючись із ним, висловлюючи своє незадоволення на його адресу), підтверджують їх часті звертання до нього: ***Боже, ти подаруй мені решту моєї дороги, бо я не годен вже йти!*** (с. 97, „Дорога”; тут і далі, покликаючись на

текст аналізованої збірки новел В. Стефаніка [18], у круглих дужках подаємо лише сторінку та назву новели); *Господи, не карай ні тежко – бідну одову* (с. 46, „Шкода”); *Прости мені, Господи милосердний* (с. 99, „Скін”); *Господи Боже, із замолоду то ти рідше до мене приступав із моїм гріхом, а тепер ні на годину не відступаєш; Я прийшов і обіймав свої ниви, але богачі обходили мене здалеку, а ти, Боже, приходив до мене ще зі своєю карою* (с. 185, „Межа”); *І чому ти, Боже, не благословив їх? І відтоді я тебе, Боже, не боюси!; А ти, Боже, як можеш, то прости, а не воля твоя – то жбурни мене в твій вічний кримінал. Ти ж маєш пекло* (с. 186, „Межа”). Більш емоційно насаженими є повтори звертань та їх уживання в пестливій формі, що в новелах допомагають авторові змалювати відчай героїв: *Боже, Боже, найди мені лік* (с. 31, „Катруся”); *Боже, Боже, за що ні так тежко караєш?; Божечку, Божечку, найди мені смерть* (с. 43, „Осінь”); *Боже, Боже, не тримай ні більше на світі, бо видиш, що нема як жити...* (с. 44, „Осінь”).

Глибше розкрити сутність Творця, його взаємини з людьми допомагає аналіз сполучуваності лексем *Бог, Господь* з іншими словами, зокрема прикметниками та дієсловами. Пор.: *Прости мені, Господи милосердний* (с. 99, „Скін”); *А так мені Бог годив, що що загадаю, та й маю; Ой синку, тото ті Бог файний талан дав у руки, нема такої днини і години, аби-м Богові світому не дєкувала за тебе* (с. 25, „Майстер”); ... *Господи милосердний, ба що-м так глибоко зогрішив, що женеш ні за світові води?; Не раз, як днинка кінчилася, а я впаду на ниву та й ревню молюси до Бога: Господи, не покинь ні ніколи чорним кавалком хліба...* (с. 58, „Камінний хрест”); *А може, це за гріхи так мене Бог карає?* (с. 46, „Шкода”); ... *Тото, небого, десь б'єш головов у стіни, тото до Бога ридаєш!* (с. 11, „Стратився”).

Семантика теоніма *Бог* певною мірою зберігається і в похідних номінаціях, зокрема присвійному прикметнику *божий*, дієслові *забожитися*, прислівнику *по-божому*, наприклад: *То, видите, чоловік ба сеї, ба тої собі загадує, а то все Божя міць. У Бога нема, що цес файний, а цес старий, а цес бідний, у Бога всі однакі; що має Бог дати, то дасть і найбіднішому і*

найбагатшому...; *А моя мама казали, що то нечисте закрадаєси та чоловіка на сон ломить, аби **Божого** слова не слухав* (с. 28-29, „Побожна”); *То казала паламариха, що так цілу ніч **Божу** ним носило та мордувало* (с. 72, „З міста йдучи”); *Я гадав, аби неправду корчувати, а то вони мене з корінєм вірвали, жінку вбили та й діти лишили на волю **Божу**...* (с. 88, „Лист”); *Бігме, вас не боюси, бігме, і сто раз **забожуси**, що не боюси* (с. 152, „Злодій”); *Аді, принісми вам хліба, та й горівки крішку, та й білу дранку, та обійдіть собі света **побожому*** (с. 76, „Святий вечір”).

Досить поширеними в новелах В. Стефаніка є стійкі звороти з лексемами *Бог, Господь: **Здайтеси на Бога** – може, вас потішить...; **Лиш один бог знає**, як я тот грейцір гірко претала, завки напретала...* (с. 45, „Шкода”); *Бо за свою газдиню ти ласки в **Бога не доступиш*** (с. 78, „Святий вечір”); *Певне, що п'єному добре спати, **так і Бог приказав*** (с. 121, „Палій”); *...ци я маю **лишити** їх тут на ласку **Божу** та й тягнути голоден косов?* (с. 127, „Кленові листки”). Серед фразем із релігійними компонентами *Бог, Господь, Пан Бог* переважають етикетні вирази, що виражають здебільшого застереження-прохання (*...а як, **не дай Боже**, виросте, то буде блукати без мня наймитюгою* (с. 187, „Гріх”); *Такий я страх дістав, що **най Бог боронить!*** (с. 26, „Майстер”); ***Най Пан Біг хоронить** кожного доброго чоловіка...* (с. 27, „Майстер”); *Ти так страшно гориш та так кашляєш, що **най Бог сохранить!*** (с. 30, „Катруся”); *Молиси за мене, **най мене Бог хоронить*** (с. 121, „Палій”); *Але рівно **не дай Боже** нікому доброму на жіночий розум перейти!* (с. 55, „Камінний хрест”); ***Най Бог боронить** від такого!* (с. 74, „З міста йдучи”); *А **най мене Бог боронить!*** (с. 110, „Май”); ***Най пан бог сохранить!*** (с. 102, „Давнина”)); побажання (*Може, кажу, Бог вам pomoже, як здастеса на него. **Най вам Бог дасть якнайліпше*** (с. 45, „Шкода”); *Куме Іване, **дай вам Боже** прожити ще на цім світі, та **най Господь милосердний щасливо запровадить** вас на місце та й **допоможе ласков своєв** наново газдов стати! (с. 55, „Камінний хрест”); ***Дай тобі Боже**, дитинко, якнайліпше, але дивиси, аби-с дитини не стратила, бо стиду вже не покриєш, а гріха неспасеного до купишся (с. 118, „Палій”); *А **дай*****

Боже здоров'є, а жийте здорові, а декую вам, що-сте уступили до хати, мені весіль буде веселіще» (с. 168, „Суд”)); прощання (...*та й ідіть собі з Богом* (с. 67, „Засідання”)); побажання померлим (...*а так най жінка з Богом спочиває на могилі...* (с. 71, „З міста йдучи”)); побажання, коли п'ють (*Дай Боже здоров'є, чоловіче, я до тебе нап'юси!* (с. 151, „Злодій”)); подяки (*Але мене ще, Богу декувати, з памнєті не вікинуло...* (с. 81, „Діти”)); *Їсти хочу, Богу декувати!* (с. 174, „Діточа пригода”)).

Зрідка лексема *Бог* уживається у формулах мовленнєвого антиетикету – клятвах, божіннях, прокльонах: *Най тебе, чоловіче, Бог піб'є, де ти нам вік пустив марне і діти осиротив! ...Нічо ти не кажу, най ті Бог скарає за мене та й за діти! Ото-м собі долю в Бога вімолила...* (с. 18, „Лесева фамілія”); *Пий, на таке діло пий, я не бороню, але чо ти на мене лучив, бодай тебе Бог скарав!* (с. 152, „Злодій”). Є такі стійкі сполуки і з лексемою *чорт*: *Йй, чорт вас бери, менше буду роботи мати, а пенсія одна* (с. 177, „Воєнні шкоди”); *А то хами здеморалізовані, а то бидло, вони гадають дістати відшкодування? Чорта в зуби!* (с. 179, „Воєнні шкоди”).

В окремих випадках лексеми *Бог, Господь* функціонують у ролі вигуків і передають почуття співчуття (*Боже, Боже, як народові тісно стало жити, а як свєта надійдуть, та й нарід таки веселиться, – гадкувала собі баба* (с. 87, „Лист”)); *Та ще снів ми си недавно. Десь я беру воду з керниці, а він десь на самім споді у такі подерті кожушині, що Господи!* (с. 11, „Стратився”)); суму, жалю (*Боже милий, вже не годен я надточити тої нитки, що урвалася!* (с. 91, „Вечірня година”)); *Ех, Господи, як Каленик Золотий не хомне Касіяна у писок, аж повна миска нацюркотіла* (с. 169, „Суд”)); осуду, зневаги (*Боже, Боже, таку маєш гямбу нехарапутну, як у старої конини* (с. 28, „Побожна”)); страху (*Та лиш тому три роки, як Лесь затягся; Господи, яка тогди буря зірвалася!* (с. 139, „Басараби”)); здивування (*Такі люди нетерплячі, що Господи! – скаже якийсь витривалий і зараз-таки замкне очі* (с. 110, „Май”)).

Окрім уже згадуваних формул мовленнєвого етикету, релігійний світогляд героїв новел В. Стефаніка відображають і традиційні скорочені християнські

вітання, що й зараз побутують у галицьких селах: „**Славайсу**”. – „**Навіки слава**”, – *лиш тільки бесіди і розмови* (с. 36, „Ангел”); *Отак кожен ішов між люди.* „**Славайсу**”. – „**Навіки слава**”, – *та й сідав на лаві, що стояла докола хати* (с. 64, „Засідання”); *Стара Варвара сказала „славайсу” і шептала...* (с. 176, „Воєнні шкоди”). У новелі „Святий вечір” зазначені християнські етикетні вирази уживаються кілька разів та є своєрідним засобом розгортання сюжетної канви твору, оскільки їх наявність у діалозі навіть без слів автора сигналізує, що в хаті головної героїні з’явився ще один гість: – **Славайсу**.

– **Навіки слава**.

– *Я вам, бабо, солодкої пшениці та й тіста принесла, аби-сте за мою Марію очинаш зговорили.*

– *Прости Біг, небого, я зговорю очинаш за твою Марію.*

Хрестилася синіми руками.

– **Славайсу**.

– **Навіки слава**.

– *Надніс-сми гезди трохи пирогів, а ви за мою першу очинаш вікажіть.*

– *Бо да прости, Андрію, я вікажу за твою Катерину очинаш* (с. 77).

У новелістиці В. Стефаніка у складі стійких зворотів функціонують також інші релігійні лексеми, виступаючи зчаста одним із засобів характеристики героїв: *Хоч би Іваниха **хрестом стелилася**, то не помогло* (с. 54, „Камінний хрест”); *Як я вже буду бити, то мусить боліти, хіба би-с **дух спустив*** (с. 150, „Злодій”). Зрозуміло, що в таких фразеологічних одиницях може відбуватися повна або часткова десакралізація релігійної лексики. Проте в новелах виявлено багато стійких сполук із конфесійного стилю, які передають ті чи ті релігійні поняття і в художньому мовленні не зазнали семантичних модифікацій, напр.: *Баба тебе **до хресту носила**, баба плакала, як тебе до войска виряджали, баба на твоїм весілю кісточками докупи дзоркала* (с. 141, „Басараби”); *Так, як **люб-сми перед ними брали**, та так хоче перед ними віпроцитиси з тобов на смерть* (с. 57, „Камінний хрест”); *Ото, бідна головко, та й втратю **царство небесне*** (с. 28, „Побожна”); *Будь-котрий молодий най вібіжить та най покропить*

хрест свіченів водицев, бо знаєте, що ксьондз на гору не піде (с. 58, „Камінний хрест”); *...а баба продувала порох із печі та цілувала землю і поклони біла* (с. 77, „Святий вечір”); *Хотіли, але ви не далиси, а їх вігнали-сте на той світ* (с. 170, „Суд”); *„Ви, – каже, – дітий не навчаєте страху божого, ви їх самі посилаєте красти...”* (с. 128, „Кленові листки”); *Та той гріх за тоті діти ви покутуєте, але то межі вами десь-не-десь прокидається* (с. 144, „Басараби”); *він [гріх] чоловікову душу возьме і дасть на вічні муки...* (с. 140, „Басараби”).

Те, що автор та герої новел знають Святе Письмо та інші релігійні тексти, засвідчують алюзії з Біблії (у тому числі крилаті вислови), фрагменти колядок, молитов: *Я сотворив собі свій світ; У своїм царстві* (с. 162, „Моє слово”); *Куме, ви це пусте говорите, так ніколи не буде, бо люди мають си плодити* (127, „Кленові листки”); *Я з Богом за барки не ловлюси, але нащо він того пускає на світ, як голе в терня?! Пустить на землю, талану в руки не дасть, манни із неба не пустить, а потім увесь світ кричить: „Мужики злодії, розбійники, душегубці!”* (с. 128, „Кленові листки”); *Нова радість стала, яка не бувала: Над вертепом звізда ясна світу засіяла...* (с. 78, „Святий вечір”); *Ще гірше скулився та й взявся молити: – Матінко Христова, усім добрим людям стаєш на поратунок. Николаю світлий... – та й бився в груди* (с. 12., „Стратився”); *Мнєоці, і сина, і світого духа, амінь. Очинаш, іжи єс на небесі і на землі...* (с. 50, „Новина”).

Релігійна лексика є маркером християнських традицій, обрядів, звичаїв. Окрім зображення Святого вечора і Різдва (які так любив В. Стефаник), Зелених свят, Великодня, у багатьох новелах знайдемо детальний опис обряду похорону, зокрема ролі кульових предметів. Напр.: *Тато припав на коліна у ногах Миколая та молився* (с. 13, „Стратився”); *Писану тайстру поклав під голови, в головах поклав свічку, аби горіла за страчену душу* (с. 13, „Стратився”); *Лиш не дайте бабі без свічки умерти; Я так коло старого страждувала ночами, що лиш один Бог знає, але таки не вмер без свічки* (с. 37, „Ангел”); *Вже, відай, я тебе у ті квітки на смерть уберу...* (с. 30, „Катруся”); *Минуло кільканадцять років, а перед Федорову хатчину принесли люди червоні хоругви. В хаті на лаві лежала*

його Катерина – велика і груба, аж страшна (с. 117, „Палій”). Відображено звичай ставити хрести на пам’ять про якусь подію; посвячувати хрести, хати, інші предмети та людей свяченою водою; вшанування образів: *Будь-котрий молодий най вібіжить та най покропить **хрест свіченев водицев**, бо знаєте, що **ксьондз** на гору не піде. Простю я вас за це дуже грішно, аби-сте мені мого **хреста** ніколи не минали* (с. 58, „Камінний хрест”); *Треба брати гроший відки голова та **посвітити** хату, бо тут нечисте злізлоси з цілого села накупу* (с. 120, „Палій”); *Кропила її **свяченою водою**, але ніщо не помагало* (с. 46, „Шкода”); *Щось би-м сказав, та най мовчу, най шіную **образи** в хаті і вас яко грішних* (с. 55, „Камінний хрест”); *Знаєте, яке бідного, усе він рад, як до него прийде богач, бо як прийде богач, то **образи** ясніші стають, бо є кому під ними сідати* (с. 168, „Суд”), ***Образи** на стінах і велика радість, що вона любить і її люблять; Але прийшла на поміч Матір Божя з **образів*** (с. 184, „Нитка”).

Аналізовані новели – це переважно діалоги, пряма мова, що передає живе розмовне мовлення покутського селянина кінця ХІХ – початку ХХ ст. Прикметною мовленнєвою ознакою Стефаникових героїв є діалектизми. Тому закономірно, що й багато релігійних лексем подано в розмовному варіанті, є діалектними формами: *Має три роки та й геть **очинашу** береси* (с. 22 „Мамин синок”); *А до **церкови** озмете?* (с. 21, „Мамин синок”); *Мой, аді, **хреститьси**, б’ють, не дають **очинаш** віговорити* (с. 165, „Суд”); *Мой, жінко, де ти мені прицегала? Ци на смітю, ци в **церкові**? Ци рабін нас **вінчєв**, чи ксьондз **слюб** давав?* (с. 15, „У корчмі”); *Мой, ти записалася в якесь архиризмське братство та гадаєш, що-с вже **свєта**?*; *Та якби вас тоті **черці** знали, що ви за чилєдинка... (с. 29, „Побожна”); А бабі, каже, має бути бабина піч, вона най си вигриває, най **си** богу **молить**... (с. 81, „Діти”); Люди, ви не страхайтеся, що Тома вповідає, бо як він вам розповість, то вже мете знати, як воно цукається до **хрестянина*** (с. 144, „Басараби”).

Уживання застарілої форми іменника *церков* у новелі „Побожна” відіграє образотвірну роль, індивідуалізує мову персонажів. У мові жінки, яка ходить до церковного братства, використано літературну форму *церква*: *Стоїть у **церкві**,*

як баран недорізаний; Бо не стій у **церкві**, як слуп; ... лиш що не захаркотиш у **церкві**; Станеш насеред **церкви**, як сновида (с. 28). Чоловік, якого жінка вважає відсталим елементом, уживає застарілу форму: *Нагаруйси цілий тиждень та ще у **церкві** гаптах стій!*; ... та вони би вас буком з **церкови** (с. 29).

Серед релігійних лексем у текстах новел трапляються й старослов'янізми, у тому числі складні слова: *Я **сотворив** собі свій світ* (с. 162, „Моє слово”); *І чому ти, Боже, не **благословив** їх?* (с. 186, „Межа”); *Дай тобі Боже, дитинко, якнайліпше, але дивиси, аби-с дитини не стратила, бо стиду вже не покриєш, а гріха **неспасеного** докупишся* (с. 118, „Палій”); *Земля – твоя донька, і ти повинен мені **простити*** (с. 185, „Межа”); *Такий чоловік аж має бути **спасений!*** (с. 143, „Басараби”).

Особливістю новел В. Стефаніка є також функціонування цілого ряду спільнокореневих релігійних номінацій. Зазвичай такі групи споріднених слів виконують текстотвірну роль. Пор., наприклад: *Господи Боже, іззамолоду то ти рідше до мене приступав із моїм **гріхом**, а тепер ні на годину не відступиш; Що ти, старий, говориш, не **гріши!**; **Гріх гріхом**, а я землі і тепер не дам; Та як вона засне змордована, як та мама, що нагодувала діти та вкрилася білими пеленами, як лебідь крилом, то я **гріхувався** прокидати сніг, аби не змерзла і не пробудилася; Ой діти, молись за **грішного** тата, він конає; Ой, діти, наш тато вже сконав у **грісі*** (с. 185, 186, „Межа”); ***Заколідував** би-м вам **коледку** з криміналу, але боюси, що вітер мою **коледу** у лісі **стратить** та й під ваші вікна не привіє; Тут **арештанти** як **заколідують**, то аж старий мур розсипаєси, аж ржа із ґратів опадає; ... А така **коледа** в неволі сумна та страшна! А собі-то я вночі геть-чисто нагадав за **коледу**. Як ще я хлопцем ходив **колідувати**, як ви, мамо, мене у тата здоволели, аби пустили у **коледу**, а потім як ми парубками вже ходили із скрипков **колідувати**. ... **Колідуємо**, а скрипка плаче межси нами, як дитина. Ми ще дужче, а скрипка рівно плаче, і ніколи ми її не могли **переколідувати*** (с. 87, 88, „Лист”).

В аналізованих текстах нерідко вживаються синонімічні релігійні назви. Окрім уже згадуваного синонімічного ряду з домінантою *Бог*, трапляються й

інші групи синонімів, переважно контекстуальних (*ангелик* – *дитинка Божя*; *вічний кримінал* – *пекло*): *Межи ними був ангелик, та й я его купила* (с. 37, „Ангел”); *Ой дитинко божя, минув вік, як у батіг траснув!* (с. 37, „Ангел”); *А ти, Боже, як можеш, то прости, а не воля твоя – то жбурни мене в твої вічний кримінал. Ти ж маєш пекло* (с.186, „Межа”). Найбільше число слів засвідчує синонімічний ряд із домінантою *чорт*, що вмотивовано тематикою творів: *А відки я наберу на вас, на дохторі, на аптики та на дідька рогатого?!* (с. 31, „Катруся”); *А моя мама казали, що то нечисте закрадаєси та чоловіка на сон ломить, аби божого слова не слухав* (с. 28-29, „Побожна”); *З-під печі виліз чорт із довгим хвостом та й сів коло баби; Чорт знов сів наперед баби* (с. 39, „Сама-саміська”); *Та й нечисте цукнулося до мене!* (с. 58, „Камінний хрест”); *Відай, воно правда, що він ще із замолоду купив собі щезника* (с. 72, „З міста йдучи”); *А хлопці нічо, лише казали: «О, вже не меш із нас шкіру кавалками здоймати, вже ті тот висадив на бантину!»* (с. 139, „Басараби”); *То сама опівніч, пане, то найнебезпечніша, лихе має тогди міць!* (с. 159, „Такий панок”); *Та кожна з них у червоній платині. Де вони годні пізнати, та й який дідько з тільки бабами годен собі дати раду...* (с. 192, „Дурні баби”); *То вже як отворить арендар, то розливає зо страху горілку, бо руки йому трясуться, бо цих парубків ловила нечиста сила аж під його двері. Розповідають так докладно про тих дітчиків, що все були існіські такі, як арендар* (с. 199, „У нас все свято”).

Релігійну лексику використано в аналізованих текстах у складі стилістичних фігур та художніх тропів, зокрема порівнянь, повторів, метафоричних конструкцій, уособлень: *Якось був-єм у Коломії й дивлюся – йде якесь таке, як дідько, господи ні прости! Чорне лице геть цалком і руки* (с. 65, „Засідання”); *Небо чисте, задубіле, а місяць такий на нім ясний, як на Різдво* (с. 137, „Сон”); *Дивиться око на тот давний гріх, що за него їм кара йде; – Тяжкий гріх мають у своїй фамілії і мусять его доносити, хоть би мали всі піти марне! – Гріх, люди, гріх не минає, він має бути відкуплений* (с. 140, „Басараби”); *А хоругвами вітер носить та й питає: „А чоловік цієї жінки де*

подівси?” А подерта **хорогва** єму все каже: „В Станіславі, в криміналі!” (с. 88, „Лист”).

У мові новел В. Стефаніка частина релігійних назв уживаються в переносному, переважно метафоричному, значенні з виразною образотворчою функцією. Наприклад, *пекло* у значенні „пітьма” (*Світло у пітьмі потопало, дрожало. Ось-ось впаде, і чорне **пекло** зробиться* (с. 12, „Стратився”), *дідько* – „біда” (*Та який **дідько** з зубами з твоїми? Зуби такі, що залізо перекусиш* (с. 181, „Morituri”), *дідько рогатий* – „погана страва” (*Коби якого борцику, або бевки, або **дідька рогатого** абощо...* (с. 43, „Осінь”), *амінь* – „кінець, смерть” (*Ой, Миколайку, кобих ті хоть умерлого видів. Вже і мені, синку, тут буде **амінь!*** (с. 12, „Стратився”)); *А ти, розпаднице, памнетай, що як я гроші задурно по докторях розсію, та й ти **амінь** зроблю!* (с. 31, „Катруся”)); *душа* – „особа, людина”, „характер, натура, вдача” (*Та ще кілька я зашию, аби **душу** погодувати...* (с. 67, „Засідання”)); *А так ішов разом з нами, бавився, в карти грав, а на старість таки показав московську **душу*** (с. 157, „Такий панок”).

Таким чином, проаналізувавши особливості функціонування релігійної лексики в новелістиці В. Стефаніка, можемо стверджувати, що вона характеризується семантичною багатогранністю, уживається як у прямому, релігійному, так і в переносних, образних, значеннях.

Використані в новелах релігійні лексеми загалом є нормативними. Проте, уживаючись у мові персонажів, деякі релігійні номінації характеризуються діалектними фонетичними особливостями або належать до архаїзмів (старослов’янізмів), індивідуалізуючи мовлення персонажів.

У художніх текстах релігійні назви зчаста є ключовими словами, розкривають ідейно-тематичний задум автора, виконують тексто-й образотвірну роль (уживаючись у групах спільнокореневих слів, синонімічних рядах, стійких сполуках слів, у повторах та інших художніх засобах), а також когнітивну функцію, оскільки їх використання пов’язане зі змалюванням християнських обрядів, звичаїв і традицій. Але насамперед вони є виявом християнського світогляду героїв новел та, зрозуміло, їх автора.

Обсяг цієї наукової розвідки не дав нам змоги детально проаналізувати всі релігійні номінації, виявлені в новелістиці В. Стефаніка. На наш погляд, сакральна лексика є невід'ємною рисою мовостилію Стефаніка-новеліста й потребує ґрунтовних мовознавчих студій.

1. Баран Я. Структурно-семантичний та структурно-граматичний аналіз фразеологізмів у новелах В. Стефаніка / Баран Я. // Стефаніківські читання. – Вип. 2. – Івано-Франківськ, 1993. – С. 84—86.
2. Бондаренко Л. Релігійно-християнська лексика і фразеологія в поезії Дмитра Загула / Людмила Бондаренко // Християнство й українська мова : матеріали наук. конф., 5-6 жовтня 2000 р. – Львів: Вид-во Львів. Богослов. Академії, 2000. – С. 289—292.
3. Браїлко Ю. І. Конфесійна лексика у творчості українських поетів 60 – 80-х років ХХ століття (семантико-стилістичний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Браїлко Юлія Іванівна. – К., 2005. – 20 с.
4. Василь Стефанік – художник слова : [монографія]. – Івано-Франківськ : Плай, 1996. – 272 с.
5. Вільчинська Т. П. Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові ХVІІ-ХVІІІ ст. : [монографія] / Тетяна Вільчинська. – Тернопіль : Джура, 2008. – 242 с.
6. Єсипенко Д. Християнський світогляд Василя Стефаніка: шлях духовного зростання [Електронний ресурс] / Єсипенко Дмитро. – Режим доступу: <http://www.ukrlit.vn.ua/article1/1308.html>.
7. Єсипенко Д. Чи знають Бога герої новел Василя Стефаніка? (вивчення творчості письменника у світлі християнського віровчення) [Електронний ресурс] / Єсипенко Дмитро. – Режим доступу: <http://www.ukrlit.vn.ua/article1/1614.html>.
8. Каторж Н. Стилістичне використання сакральної лексики та біблійних висловів у поезії Євгена Маланюка / Наталя Каторж // Християнство й українська мова : матеріали наук. конф., 5-6 жовтня 2000 р. – Львів : Вид-во Львів. Богослов. Академії, 2000. – С. 500—508.
9. Коваль А. П. Спочатку було слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові / А. П. Коваль. – К. : Либідь, 2001. – 312 с.
10. Ковтун А. А. Інноваційні процеси в українській церковно-релігійній лексиці (на матеріалі художньої прози ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Ковтун Альбіна Анатоліївна. – Івано-Франківськ, 2006. – 20 с.
11. Ковтун А. Функціонування сакральної лексики в художньому мовленні ХХ ст. як вимір духовності епохи / Альбіна Ковтун // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича : збірник наук. праць / наук. ред. Бунчук Б. І. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. – Вип. 506—508 : Слов'янська філологія. – С. 224—229.
12. Криштанович О. Мовні засоби декларації релігійного світогляду Юрія Федьковича / Оксана Криштанович // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича : збірник наук. праць / наук. ред. Бунчук Б. І. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. – Вип. 509—511 : Слов'янська філологія. – С. 133—140.
13. Крупа М. Мовні знаки християнського світогляду українців у художній прозі кінця ХІХ – початку ХХ століття / Марія Крупа // Християнство й українська мова : матеріали наук. конф., 5-6 жовтня 2000 р. – Львів : Вид-во Львів. Богослов. Академії, 2000. – С. 494—499.

14. Набитович І. LINGUA SACRA та художня література / Ігор Набитович // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича : збірник наук. праць / наук. ред. Бунчук Б. І. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. – Вип. 509—511 : Слов'янська філологія. – С. 3—13.
15. Сенів Ю. Семантика релігійних лексем *Бог* та *Ісус Христос* у художній літературі кінця ХХ – початку ХХІ століття / Юлія Сенів // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича : збірник наук. праць / наук. ред. Бунчук Б. І. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. – Вип. 509—511: Слов'янська філологія. – С. 265—269.
16. Скаб М. В. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери : [монографія] / Марія Скаб. – Чернівці : Рута, 2008. – 560 с.
17. Стежка Ю. До питання взаємодії конфесійного й художнього стилів (лексичні okazіоналізми, утворені від сакральних лексем, в українських поетів 60 – 80-х рр. ХХ ст.) / Юлія Стежка // Християнство й українська мова : матеріали наук. конф., 5-6 жовтня 2000 р. – Львів : Вид-во Львів. Богослов. Академії, 2000. – С. 420—427.
18. Стефаник В. Кленові листки / Василь Стефаник. – К. : Дніпро, 1978. – 216 с.
19. Стецик М., Яким М. „Усе святе, усе неповториме...” (штрихи до проблеми лінгвопоетичного вияву сакруму в творчості Ліни Костенко) / Марія Стецик, Мирон Яким // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича : збірник наук. праць / наук. ред. Бунчук Б. І. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. – Вип. 506—508 : Слов'янська філологія. – С. 230—241.
20. Тиха Л. Функціонування релігійної лексики у творах поетів-сімдесятників / Лариса Тиха // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича : збірник наук. праць / наук. ред. Бунчук Б. І. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. – Вип. 509—511: Слов'янська філологія. – С. 231—235.
21. Франко І. З останніх десятиліть ХІХ в. / Іван Франко // Франко І. Вибрані твори : в 3-х т. – Т. 3 : Літературознавство, публіцистика. – [2-е вид., доп. / ред. колегія : Скотний В. та інші; упор. Баган О.]. – Дрогобич : Коло, 2005. – С. 217—275.
22. Хороб С. Апокаліптичні ремінісценції в новелістиці В. Стефаника / Хороб С. // Стефаниківські читання. – Вип. 2. – Івано-Франківськ, 1993. – С. 38—39.

The article traces the peculiarities of the use of religious vocabulary in short stories of V. Stefanyk. Were examined functional and stylistic features of different groups of nomens associated with Christian sacral area for different works of art, including titles of short stories.

Keywords: *religious vocabulary, short story, Vasyl Stefanyk, Christian worldview.*

В статье рассматриваются особенности употребления религиозной лексики в новеллистике В. Стефаныка. Исследована функционально-стилистическая нагрузка разных групп номенов, связанных с сакральной христианской сферой, в анализированных художественных текстах, в частности в названиях новелл.

Ключевые слова: *религиозная лексика, новелла, Василь Стефанык, христианское мировоззрение.*

Опубл.: *Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія. – Вип. XXXIV-XXXV. – Івано-Франківськ : Видавництво Прикарпатського національного університету, 2012. – С. 157-165.*